BENDROJI KRIMINALISTIKOS TEORIJA: NUO HANSO GROSSO IKI RAFAILO BELKINO... IR KAS TOLIAU?

Prof., dr. **Henryk Malewski**,
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija,
Statutinio ugdymo institutas,
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva,
<henryk.malewski@gmail.com>

Anotacija

Straipsnyje per mokslotyros prizmę analizuojami bendros kriminalistikos teorijos formavimosi ir plėtros procesai, akcentuojant Rytų Europos kriminalistikos mokyklos mokslininkų ir ypač prof. Rafailo Belkino indėlį. Kartu primenama, kad XIX–XX amžių sandūroje teorinius kriminalistikos pamatus padėjo taip vadinami kriminalistikos pradininkai su Hansu Grossu priešakyje. Pabrėžiama, kad nors pastaraisiais metais padidėjo susidomėjimas kriminalistikos formavimosi ir įsitvirtinimo procesais XIX–XX a. sandūroje, bet nepakankamai analizuojamos ir vertinamos yra Hanso Grosso teorinės nuostatos ir įžvalgos. Nors H. Grosso vadovas (*Handbuch für Untersuchungsrichterals System der Kriminalistik*) buvo orientuotas į anų laikų aiškinančius ir tiriančius nusikaltimus praktikus, bet jis pats rašė, kad jame turime ir teorinę dalį. Ar mes pakankamai įsigilinome į H. Grosso idėjas ir sugebame jas įvertinti bei kūrybiškai pritaikyti šiuolaikiniame pasaulyje?

Bendroji kriminalistikos teorija, kaip savarankiška struktūrizuota kriminalistikos mokslo dalis, susiformavo Rytų Europos kriminalistikos mokykloje ir tik joje turi pilnavertį savarankiško struktūrinio elemento statusą. Bet ar XXI a. bendroji kriminalistikos teorija išlieka darnia, pagrįsta harmonija pamatine kriminalistikos mokslo dalimi, kuri nusako ne tik šio mokslo paradigmas, pasiektą lygį, bet ir plėtros vektorius? Ar nebandoma (kaip ir bendrai į kriminalistiką) įtraukti į bendrąją kriminalistikos teoriją „svetimų“ jai elementų ir to pačiu iš esmės keisti jos mokslines paradigmas ir prigimtį? Galima drąsiai teigti, kad be šiuolaikinio bendros kriminalistikos teorijos struktūrosir tūrinio permąstymo, įvertinimo ir verifikavimo mums žinoma keturnarė tradicinė kriminalistikos sistema (ypač bandant į kriminalistikos sistemą įjungti bent kokią žinių sritį, kurios metodai gali būti panaudoti nusikaltimų aiškinimui ir tyrimui) taps amorfiniu žinių junginiu be aiškių ribų ir vienijančios jas metodologijos. Turime tam tikrų takoskyros problemų su baudžiamojo proceso ir kriminologijos mokslais, kas taip pat reikalauja šių klausimų teorinio

įvertinimo. Vėl į diskusijų lauką grįžtą kriminalistikos prigimties ir jos sistemos klausimai. Vienu iš kertinių teorijos klausimų yra kriminalistikos sąsajos ir įtampos laukai su teismo ekspertologija ir jos teorija. Ši problema dar reikalauja rimtų tyrimų ir apmąstymų, ypač turint omenyje, kad teismo ekspertologija negavo visuotino pripažinimo. Nesusilaukė deramo dėmesio taip vadinama pagalbinių kriminalistinių disciplinų koncepcija ir jos sąsajos su kriminalistikos mokslu. Opia problema lieka skirtingų kriminalistikos mokyklų suartėjimo ir jų paradigmų harmonizavimo klausimai. Kai kurdarį kriminalistiką žiūrima ne kaip į savarankišką mokslą, o kaip į pagalbinį žinių kompleksą, kuris vystosi priklausomai nuo nusikalstamumo, jo pasireiškimo (dinamikos, struktūros, tendencijų) bei valstybės ir visuomenės reakcijos į jį.

O gal šiuolaikiniai kovos su nusikalstamumu poreikiai formuoja jau visiškai naujus uždavinius šiam mokslui? Pastarųjų metų kriminalistikos vadovėliai ir kitos publikacijos rodo, kad bendroji kriminalistikos teorija arba bent jos esminiai elementai randa savo vietą ne tik Rytų ir Vidurio Europos kriminalistikos mokyklos modeliuose, bet ir susilaukia vis didesnio susidomėjimo kitose mokyklose. Mūsų manymu, jau pradeda formuotis tarp Rytų Europos ir germanų kriminalistikos mokyklų nauja (*Intermarium*) mokykla, kuri gali suteikti harmoningą impulsą kriminalistikos ir jos teorijos plėtrai, tame tarpe ir suartinant skirtingų kriminalistikos mokyklų paradigmas. Čia mes matome vietą ir rimtas perspektyvas Lietuvos kriminalistikai, kuri išsaugojant geriausius Rytų Europos kriminalistikos mokyklos elementus, implementuojant kitų mokyklų pažangią patirtį gali tapti (ir tam tikra prasme jau yra) vienu iš realių *Intermarium* (Tarpjūrio) kriminalistikos mokyklos formavimosi proceso iniciatorių.

Mūsų manymu šias problemas išspręsti gali tik nauja universali struktūrizuota bendros kriminalistikos teorijos plėtros tolimesnė koncepcija, kurioje būtų ne tik susistemintos ir verifikuotos esamos atskiros kriminalistinės teorijos, besiformuojančios koncepcijos, bet ir numatytos (prognozuojamos) tolimesnių tyrimų kryptys ir įžvalgos. Būtina išeiti už vienos kriminalistikos mokyklos (Rytų Europos) ribų ir siekti žinių konsolidacijos pasauliniame lygyje. Ši koncepcija, pagal analogiją, galėtų būti panaši į periodine cheminių elementų lentele, išlaikant savyje pagrindines prof. Hanso Grosso filosofines bei taikomąsias nusikaltimų tyrimo idėjas bei rekomendacijas ir prof. Rafailo Belkino koncepcijos teorines ir metodologines nuostatas, praturtinant jas šiuolaikinėmis žiniomis ir įžvalgomis. Tam yra būtinos ne kelių mokslininkų pastangos, bet platus koordinuotas tarptautinis bendradarbiavimas skirtingose formatuose, tame tarpe ir rengiant tarptautinius mokslinius projektus, bendrus vadovėlius ir monografijas. Vienu iš tokių jau veikiančių formatų yra Lietuvos

kriminalistų draugijos inicijuoti tarptautiniai moksliniai kongresai „Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika“, kurie tapo puikia platforma mokslinių idėjų ir įžvalgų pagarsinimui ir diskusijai apie jas. Kitu formatu turėtų būti Europos nacionalinių kriminalistinių draugijų federacija, apie kurios steigimą kalbama jau 2017 m. Palangos memorandume ir kurio realizavimo pirmuoju žingsniu buvo 2021 m. pasirašytas šio memorandumo signatarų KHARKIV FOUNDATION ACT OF EUROPEAN FEDERATION OF NATIONAL ASSOCIATIONS OF CRIMINALISTS. Įmanoma ir tikslinga galvoti apie tarptautines kriminalistikos studijas, kurių absolventai taptų įvairių kriminalistikos mokyklų suartinimo ambasadoriais ir prisidėtų prie bendros Europos kriminalistinės erdvės kūrimo.

Raktiniai žodžiai: mokslo teorija, kriminalistikos bendroji teorija, kriminalistikos metodologija, kriminalistikos studijos, kriminalistikos objektai ir dalykas, Rytų Europos kriminalistikos mokykla, *Intermarium* kriminalistikos mokykla, Hans Gross, Rafail Belkin, kriminalistikos teorijos plėtros tendencijos Lietuvoje.

Įvadas

Hominis est propria veri inquisitio atque investigatio
(*Marcus Tullius Cicero)*

Kiekviena žinių sistema pretenduojanti į mokslo statusą pagal mokslotyros (*Science of science*)[1] nuostatas privalo turėti savo tyrimo objektą, dalyką, metodų sistemą bei teoriją, kuri aiškiną tam tikrą mūsų gyvenimo sritį. Mokslotyra – tai mokslo šaka, tirianti bendruosius mokslo ir specialiuosius (įvairių mokslo šakų) funkcionavimo bei raidos dėsningumus. Jais remiantis,

[1] Albinas Plėšnys, „*Mokslótyra* – disciplina, nagrinėjanti mokslo, kaip žinių sistemos, plėtros ir funkcionavimo ypatumus, mokslo organizavimą ir valdymą, mokslo kolektyvų ir institucijų veiklą, jų sąveiką su kitais socialiniais institutais. Šiuolaikinė mokslotyra persipynusi su mokslo filosofija, mokslo istorija, sociologija, psichologija, politine filosofija. Mokslotyra analizuoja mokslinės veiklos įvairius aspektus – komunikacinius ir informacinius mokslo procesus, mokslinio tyrimo institucijų veiklą, mokslinių kolektyvų valdymą, mokslo darbuotojų rengimą ir jų veiklos vertinimą. Skiriama analitinė ir normatyvinė mokslotyra. Analitinė mokslotyra siekia atskleisti mokslo, kaip socialinio instituto, raidos dėsningumus, jo sąveiką su kitais socialiniais institutais, taiko istorijos, sociologijos, ekonomikos ir kitus metodus. Mokslinio kūrybingumo analizė remiasi psichologiniais ir socialiniais duomenimis. Tiriant komunikacinius ir informacinius mokslo procesus plačiai taikomi matematinės statistikos ir tikimybių teorijos, taip pat sprendimų ir lošimų teorijų metodai. Normatyvinio tyrimo tikslas – valstybinės mokslo politikos teorinių principų formavimas, mokslinės veiklos efektyvumo didinimas, mokslo valdymo tyrimas ir kita“: *Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*. XV, 349.

siekiama patobulinti mokslo tiriamąją veiklą visose jo šakose[2]. Kaip teigiama Visuotinėje Lietuvių Enciklopedijoje „Mokslas (lot. *scientia* – žinojimas, mokėjimas), žmonių intelektinė veikla, kurios tikslas yra suprasti ir paaiškinti tikrovės reiškinius ir taikyti visuomenės poreikiams; šia veikla sukauptos žinios apie tikrovę – vienas pagrindinių kultūros komponentų; socialinė institucija, apimanti mokslinę veiklą vykdančių žmonių bendruomenę, turinčią savą socialinę ir ekonominę struktūrą <...>. Mokslo žinių (mokslo teorijos) atskyrimo nuo ne mokslo kriterijus siūlo mokslo filosofija“[3].Privalome pasakyti, kad dabartinė mokslo samprata susiformavo tik XIX a., bet ir šiandien turime skirtingų jo apibūdinimų,skirtingų koncepcijų į jo vietą civilizacijoje. Turime pabrėžti, kad ir šiandien mokslo samprata tikslinama, vyksta diskusijos dėl jo interpretacijos. Kai kuriuose šalyse priklausančiuose Vakarų civilizacijai būdinga mokslą, *sensus stricto,* tapatinti su fizinio pasaulio moksliniais tyrimais (gamtos mokslais), o socialiniai mokslai, tame tarpe ir kriminalistika,dažnai laikomi kitokia veikla.

Mūsų požiūriu, jeigu tam tikra žinių sistema, netgi labai reikšminga visuomenei ir padedanti jai spręsti įvairaus lygio taikomuosius uždavinius, bet kuri neturi savo teorijos, ji negali pretenduoti į mokslo statusą. Mokslui atsirasti turi susiformuoti tam tikros sąlygos, prielaidos, poreikis. Tik pasiekus tam tikrą „kritinę žinių masę“ atsiranda būtinybė jas įvertinti, aprašyti ir sisteminti. Kiekvienas mokslas turi turėti savo tyrimų sritį, tikslus ir uždavinius, tyrimo objektus ir dalyką, principus, mokslinių tyrimų aparatą, kalbą etc. Kiekvieno mokslo viena iš pagrindinių funkcijų yra žinių kaupimas, analizė, sisteminimas, verifikavimas, o tam reikalinga yra mokslo teorija. Taikomiesiems mokslams ypatingą reikšmę turi žinių sklaida ir jų taikymas tam tikru pavidalu (rekomendacijų, instrukcijų, taisyklių) praktinėje veikloje, kas šiandien nėra įmanoma be atitinkamos struktūrizuotos didaktikos sistemos.

Mokslo teorija – tai tam tikros srities dalyką aiškinančių mokslo paradigmų abstrakti sistema, kurios teiginiai yra paremti moksliškumo kriterijus atitinkančiais tyrimais. Galime teigti, kad teorija tai abstraktus tikrovės reiškinių, dalykų esmės, procesų, žmogaus pažinimo ribų ir kriterijų aiškinimas arba idėjų visuma, įgalinanti paaiškinti įvairius tiriamojo dalyko reiškinius. Teorija aiškina kaip ir kodėl tam tikri faktai (reiškiniai, procesai) tarpusavyje yra susiję. Mokslinės teorijos privalo būti paremtos stebėjimais arba eksperimentais (moksliniais tyrimais), patvirtinančiais ar paneigiančiais tam tikras

2 Žr. Voverienė, O (2013). *Mokslotyra*, monografija.
3 *Mokslas*, Visuotinė Lietuvių Enciklopedija, XV. 335.

hipotezes, idėjas, faktus, kuriuos galima verifikuoti. Turime pastebėti, kad gamtos ir technikos mokslai bei jų teorijos ženkliai skiriasi nuo socialinių mokslų ir jų teorijų.

Kaipgi ši probleminė situacija atrodo teisės moksle? Žinomas teisės mokslo teoretikas Alfonsas Vaišvila savo vadovėlio „Teisės teorija" pratarmėje trumpai apibūdino „teisės teorijos" termino atsiradimą ir raidą. Toliau nagrinėjant šią problematiką jis pateikia tokį apibūdinimą „<...> teisės teorija tiria teisę ir valstybę iš pradžių kaip žmonių viešpatavimo, o vėliau – kaip tarpusavio bendradarbiavimo ir gyvenimo santarvėje priemones"[4]. 2010 m. Mykolo Romerio universiteto išleistame vadovėlyje ši sąvoka apibūdinama taip: „Teisės teorija (gr. *theōria* – stebėjimas, tyrimas) reiškia teisės, kaip socialinės tikrovės reiškinio stebėjimą, tyrimą, pažinimą. Taigi teisės teorijos tikslas yra pažinti teisę, suformuluoti objektyvias (kiek įmanoma) žinias apie teisę, t. y. pateikti teisės sampratą, atskleisti teisės prigimtį (esmę). Pažymėtina tai, kad teisės teorija, kaip mokslas, gali būti suprantama dvejopai: 1. kaip stebėjimo, tyrimo, pažinimo procesas, kurio metu tiriama teisė; 2. kaip šio tyrimo, t. y. proceso, rezultatas – objektyvios žinios (kiek įmanoma) apie teisę"[5]. Jau šitie du teisės teorijos apibūdinimai rodo, kaip skirtingai gali būti ir yra traktuojama bei apibūdinama teorija. Kodėl buvo pasirinktas, kaip pavyzdys, teisės, o ne sociologijos ar psichologijos teorijos apibūdinimas? Kriminalistika kaip mokslas yra glaudžiai siejama su teise, o daugumos teisės (ir nemažos grupės kriminalistų) atstovų ją net įtraukia į juridinių mokslų sistemą. Mūsų manymu, kriminalistikos objektai (nusikalstamumas ir valstybės institucijų reakciją į jį) pozicionuojami socialinių procesų terpėje, kuriuos reglamentuoja teisė, tad ir kriminalistikos mokslas privalo priklausyti, kaip ir teisė, tai pačiai socialinių mokslų sričiai. Nesigilinant į teisinį teorijos mokslo apibūdinimų vertinimą galime teigti, kad ir mūsų disciplinoje iki Rafailo Belkino koncepcijos apie kriminalistikos bendrąją teoriją įsitvirtinimo turėjome (ir turime) įvairių pažiūrų šia tema, nes buvo nemažai skirtingų nuomonių dėl kriminalistikos mokslo dalyko, sistemos, prigimties, jos vietos kitų mokslų sistemoje, vyraujančių metodų ir pan. Buvo nuomonių, kad kriminalistika turi būti priskiriama techninių mokslų sričiai, priklauso juridinių mokslų grupei, turi dvigubą priklausomumą (technikos ir teisės mokslams), yra sintetinės (jungiančios daugelio mokslų metodus) prigimties mokslu etc.

Esame laikotarpyje, kada atėjo laikas iš naujų pozicijų pažvelgti į

4 Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*, vadovėlis. 30.

5 Baublys, L., Beinoravičius, D., Kaluina, A., Paresh, K., Miliauskaitė, K., Spruogis, E., Venckienė, E. (2010). *Teisės teorijos įvadas*, vadovėlis. 9.

kriminalistikos mokslą ir jo teoriją, įvertinti naujas idėjas (ketvirtosios pramonės revoliucijos įtaka mūsų gyvenimui ir mokslui, tame tarpe informacinių technologijų plėtra), nepamirštant H. Grosso nuostatų, fundamentalių R. Belkino koncepcijos paradigmų, atsakyti į klausimą, ar mes galime kalbėti apie kriminalistikos teorijos savotišką stabilizaciją (įsitvirtinimą) ar net stagnaciją[6], ar apie sparčią jos plėtrą bei Rytų Europos kriminalistikos mokyklos bendrosios teorijos idėjų sklaidą?[7] Šio straipsnio tikslas ne diskutuoti apie tai, ar kriminalistika turi savo susiformavusią bendrąją teoriją[8], nes ji yra, bet kritiškai pažvelgti į jos plėtrą XX a. ir XXI a. po „Rafailo Belkino eros"[9]. Mūsų manymu, jau pradeda formuotis tarp Rytų Europos ir germanų mokyklų nauja kriminalistikos (*Intermarium*) mokykla, kuri gali suteikti harmoningą impulsą kriminalistikos ir jos teorijos plėtrai, tame tarpe ir suartinant skirtingų kriminalistikos mokyklų paradigmas, siekiant stiprinti šio mokslo universalų pradą. Čia mes matome vietą ir rimtas perspektyvas Lietuvos kriminalistikai, kuri išsaugojant geriausius Rytų Europos kriminalistikos mokyklos elementus, implementuojant kitų mokyklų pažangią patirtį gali tapti vienu iš realių *Intermarium* (Tarpjūrio) kriminalistikos mokyklos formavimosi proceso iniciatorių.

6 Rytų Europos kriminalistikos mokykloje pastaraisiais dešimtmečiais jaučiamos stiprios ekstensyvios kriminalistikos plėtros tendencijos, kada moksliniai tyrimai iš esmės nesukuria naujos „mokslinės pridėtinės vertės", o tik multiplikuoja tam tikras žinomas metodologines schemas perkeliant jas į kitą sritį. Iš dalies tą galima paaiškinti ir tuo, kad XX a. šeštajame, septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose buvusioje Sovietų Sąjungoje ir jos satelituose į kriminalistiką atėjo didelis būrys talentingų mokslininkų, kurie daugiau ar mažiau nevaržomi galėjo plėtoti tik kriminalistikos teorijos problemas, nors ir šitoje srityje egzistavo būtinumas vertinti idėjas per vieninteliai teisinga dialektinio materializmo filosofiją.

7 Konieczny, J. (2012). Kryzys czy zmiana paradygmatu kryminalistyki? *Państwo i Prawo*, 1 (791); Малевски, Г. (2012). Специальные знания – крае угольный постулат концепции криминалистики Ганса Гросса и их современная интерпретация. *Криминалистъ первопечатный*. 5, 108–121; Сокол, В. Ю. (2017). *Кризис отечественной криминалистики*.

8 Deja, turime pripažinti, kad išskyrus Rytų Europos kriminalistikos mokyklą, kitose mokyklose nėra darnios, vientisos, struktūrizuotos šio mokslo teorijos. Iš kitų kriminalistikos mokyklų daugiausia dėmesio bendrajai teorijai buvo skirta germanų kriminalistikos mokykloje, kas yra susieta ne tik su Hanso Grosso moksline veikla, bet ir vėliau, su Rytų Vokietijos mokslininkų ir specialistų darbais, kurie būdami buvusios Sovietų Sąjungos įtakoje galėjo tik „tobulinti" jos primestas mokslo paradigmas. Atskiros kriminalistikos teorinės koncepcijos formavosi ir romanų bei anglosaksų kriminalistikos mokyklose. A. Bertillon diegiant savo antropometrinę nusikaltėlių registracijos sistemą, kurios tikslu buvo anksčiau teistų asmenų identifikavimas, pateikė tam tikrus jos teorinius pagrindimus. Anglosaksų kriminalistikos mokyklos atstovai sukūrė daktiloskopinės identifikacijos teorinius pagrindus, o vėliau netgi bandė teigti, kad kriminalistikos teoriniu pagrindu yra identifikacija.

9 Profesorius Rafail Belkin (Рафаил Самуилович Белкин) mirė 2001 m. vasario 3 d.

Ar Hans Gross turėtų būti laikomas kriminalistikos teorijos pradininku?

Pastaraisiais metais matome savotišką Hanso Grosso idėjų renesansą ir susidomėjimą jo veiklą, bet tai dažniausiai yra susieta su tam tikrais istoriniais kriminalistikos formavimosi ir raidos aspektais. Atrodo, kad būtina grįžti ir įsigilinti į jo teorinius samprotavimus, kuriuos ne visada sugebame pamatyti už jo specifinio rašymo stiliaus. Tai yra susieta su tuo, kad H. Gross pastoviai akcentuodavo kriminalistikos, kaip taikomojo mokslo vietą ir jo darbų adresatu buvo, pirmoje eilėje, ne mokslininkas, bet teismo tardytojas ir policijos pareigūnas.

Nusikaltimų tyrimas ir tam naudojami vieni ar kiti metodai, būdai bei rekomendacijos yra žinomi nuo seniausių laikų, kada atsirado valstybė ir teisė, bet apie **kriminalistikos triadą** (praktiką, mokslą, didaktiką) mes pradedame rimtai diskutuoti tik XIX a., o termino „kriminalistika“ atsiradimas siejamas su Hanso Grosso **praktine veikla**, **moksline kūryba** bei **dalyvavimu didaktiniame procese**. Mes galime teigti, kad iki XIX a. vidurio buvo daromi praktiniai žingsniai kovojant su nusikalstamumu, buvo rengiamos tam tikros publikacijos atskirais nusikaltimų tyrimo klausimais, steigiamos institucijos ir struktūros, kurios turėjo užtikrinti saugumą ir jų pareigūnai turėjo aiškinti ir tirti nusikaltimus. Bet viskas tai turėjo siaurai taikomąjį ir fragmentišką pobūdį. Tai dar buvo tik kriminalistikos priešistorė.

Maždaug nuo XIX a. vidurio ženkliai sustiprėjo dėmesys nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo problemoms, formuojasi tam tikros prielaidos[10] mokslinei disciplinai, kuri nukreiptų savo dėmesį į nusikaltimų aiškinimą ir tyrimą, atsiradimui. Atsiranda ne tik tam tikri nusikaltimų tyrimo praktikos rašytiniai apibendrinimai, bet ir metodiniai, ir teoriniai analitiniai darbai, kuriais remiesi Hans Gross rengiant savo svarbiausią veikalą „Teismo tardytojo vadovas kaip kriminalistikos sistema“ (*Handbuch für Untersuchungsrichterals System der Kriminalistik)*.

Tikslinga atkreipti skaitytojo dėmesį į faktą, kad kriminalistika (kaip nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo praktikos įrankis) XIX–XX amžių sandūroje peržengiant grynai taikomosios veiklos ir pakylant į tam tikrą žinių apibendrinimo (sintezavimo) lygį negalėjo apsieiti be atitinkamo teorinio pagrindimo. Savo indėlį į šį procesą įnešė Alphonse Bertillon, Francis Galton, Albert

[10] Plačiau, žr. Malevski, H. (2009). Kriminalistikos mokslo atsiradimo ir formavimosi prielaidos bei raida . Iš Ancelis, P., Ažubalytė, R., Belevičius, L., Gušauskienė, M., Juodkaitė-Granskienė, G., Jurgaitis, R., Jurka, R., Malevski, H., Merkevičius, R., Randakevičienė, I., Zajančkauskienė. J. (2009) *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. 399–435.

Weingart, kiti kriminalistikos mokslo pradininkai ir ypač Hans Gross.

Rašant įvadą į savo pagrindinio veikalo trečią leidimą H. Gross konstatavo, kad pavadinimo tikslinimas įrašant sąvoką „kriminalistikos sistema" yra pagrįstas tuo, kad ši žinių sistema iškovojo savarankiško mokslo pozicijas[11]. Hans Gross pastoviai tobulino savo veikalą. Pratarmėje į jo ketvirtą leidimą jis rašė, tuo metu kada pasirodė jo „Teismo tardytojo vadovas" tik pirmą kartą, tai dar nebuvo galima įsivaizduoti kas turi būti jame, kaip turi būti paskirstyta medžiaga; bet laikui bėgant paaiškėjo, kad knygoje yra apjungti grynai teoriniai ir praktiniai mokymai. Toliau jis teigė, kad jei atsiras būtinumas parengti naują knygos variantą, tai jame pirmoji dalis bus pavadinta „Teorinis mokymas (pabraukta – HM) apie nusikaltimų pasireiškimą", o antroji dalis – „Praktinis vadovas tardymui atlikti"[12]. Šis H. Grosso teiginys vienareikšmiškai parodo, kad ši knyga, tai ne tik vadovėlis ar praktinių metodinių rekomendacijų priemonė nusikaltimams tirti, bet ir konceptualus teorinis naujo savarankiško mokslo kūrinys[13]. Čia mes matome vienareikšmiškai H. Grosso konceptualų požiūrį į kriminalistiką, kaip į mokslą turinti binarinį tyrimo objektą[14].

Būtina pažymėti, kad H. Grosso sistemoje yra teorinių samprotavimų ne tik apie bendrus kriminalistikos sistemos klausimus ir nemažai pastebėjimų bei tam tikrų apibendrinimų apie teismo tardytoją ar žinovus (ekspertus ir specialistus), bet ir apie nusikaltimų tyrimo organizavimą, svarbiausių procesinių veiksmų atlikimą (apie apklausas, apžiūras, kratas ir kt.). Daug dėmesio skiriama kriminalistikos technikos klausimams. Ypatingas dėmesys yra skirtas įvairių rūšių pėdsakams (avalynės, daktiloskopiniams, kraujo ir kt.), tame tarpe ir mikro objektams bei jų fiksavimui. Atskirai yra analizuojami dokumentai ir jų tyrimo ypatumai bei ginklotyros problematika. Galime drąsiai teigti, kad jo veikale turime ir kriminalistinės metodikos užuomazgas, nes jis nagrinėja atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo ypatumus. Jo vadove turime skyrius apie vagystes, sukčiavimą bei pateikta tam tikrą informacija apie smurtinių

[11] Gross, H. *Podr*ęcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki, Opracowanie i przekład Kasprzak, J. (2021). 38.

[12] Гросс, Г. (1908) *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Новоеизд., перепеч. изд. (2002). XV-XVI.

[13] Jei Hans Gross rašė savo veikalą kaip praktinį vadovą teismo tardytojams ir policijos pareigūnams ir tik vėliau jis pradėjo akcentuoti, kad tai ne tik taikomoji, bet ir mokslinė publikacija, tai, kaip paradoksalu tai ne atrodytu, bet Rafailo Belkino „Курс криминалистики" būdamas vienareikšmiškai teorine moksline publikacija, buvo pavadintas vadovėliu.

[14] Nors pastaruoju metu dažnai kalbama apie kriminalistinę profilaktiką kaip savarankišką šio mokslo objektą, bet daugumos mokslininkų jis yra traktuojamas, kaip išvedamas iš tradicinių objektų (nusikalstamumo ir valstybės institucijų reakcijos į jį).

nusikaltimų tyrimo ypatumus ir kt. Nusikaltimų tyrimo problematiką H. Gross tiesiogiai sieja su nusikaltimų padarymo būdais ir jų pėdsakais materialioje aplinkoje.

Nagrinėjant H. Grosso indelį į teorinių kriminalistikos pagrindų kūrimą negalima pamiršti dar jo vieno reikšmingo pasiekimo – pirmojo pasaulyje kriminalistinio mokslinio žurnalo „Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik" įsteigimą, kuris tapo ne tik praktinės nusikaltimų tyrimo patirties15 apsikeitimo platforma, bet ir kriminalistikos, psichologijos, teismo medicinos mokslinės minties sklaidos instrumentu16. Žurnale apart originalių straipsnių buvo spausdinama pasirodžiusių kitose žurnaluose mokslinių straipsnių apžvalga (anotacijos). Po H. Grosso mirties žurnalas toliau buvo leidžiamas išlaikant jo koncepciją ir tik 1916 m. pakeičiant (sutrumpinant) jo pavadinimą į „Archiv für Kriminologie". Žurnalas atlikinėjo labai svarbią funkciją, nes jo puslapiuose buvo spausdinami ir gamtos mokslų (fizikos, chemijos, biologijos, medicinos ir kt.), ir teisės, kriminalistikos bei kriminologijos specialistų straipsniai[17].

Analizuojant per mokslotyros prizmę Hanso Grosso koncepciją galime teigti, kad jis ženkliai prisidėjo prie bendros kriminalistikos teorijos pagrindų formavimosi ir plėtros procesų. Jo idėjų sklaidai didelę įtaką padarė ne tik jo pagrindinio veikalo vertimais į keliolika kalbų, žurnalas „Archiv für Kriminologie", akademinė veikla keliose universitetuose, bet ir aktyvus dalyvavimas NVO veikloje. Ne tik pirmasis kriminalistikos mokslo raidos etapas[18] buvo labai stipriai įtakojamas Hanso Grosso koncepcijos, bet jo idėjos yra vertinamos ir šiandien. Būtina pabrėžti, kad Hanso Grosso laikais kriminalistika buvo suvokiama kaip universalus (dabar pasakytume – globalus) mokslas ir tik po pirmojo pasaulinio karo, antrajame kriminalistikos raidos etape, pradeda formuotis atskiros kriminalistikos mokyklos ir jų nacionaliniai modeliai. Pirmojo kriminalistikos raidos etapo pabaiga siejama ne tik su I pasaulinio karo

15 Žr.: Zangger, F. (1912). Der Mordan Helene Jursche. *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*. Herausgegebenvon Prof. Dr. Hans Gross. 32–65.

16 Žr.: Hellwig, A. (1912). Daktyloskopie und Vaterschaft. *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*. Herausgegebenvon Prof. Dr. Hans Gross. 1–23.

17 Peters, K. (1984). Kriminalistik und Strafrechtspflege. *Archiv für Kriminalogie*, Band 173, Heft 1 und 2, 1–11; Legrün, A. (1963). Alkohol und Handshrift. *A*rchiv *für* Kriminalogie, Band 132, Heft 3 und 4, 80–87.

18 Apie kriminalistikos raidos etapus žr.: Малевски, Г. (2010). Периодизация истории становления и развития криминалистики. *Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Часть 2. 247–255.

pabaiga, bet ir H. Grosso mirtimi 1915 m. Prie Hanso Grosso idėjų mes grįžtame vis dažniau. Savotišku Hanso Grosso idėjų gyvybingumo parodymu yra 2021 m. prof. Jerzy Kasprzako (Lenkija) parengtas ir išverstas į lenkų kalbą jo „Teismo tardytojo vadovas kaip kriminalistikos sistema“[19].

Kelios mintys apie kriminalistikos teorijos raidą po Hanso Grosso ir iki „Rafailo Belkino eros“

Antrasis kriminalistikos raidos etapas[20] prasidėjo po pirmojo pasaulinio karo, kada šalys buvo stipriai išsekintos ir tarp svarbiausių pirmaeilių uždavinių buvo ir viešojo saugumo užtikrinimas. Tą mes matome visoje Europoje, tame tarpe ir Lietuvoje, kuri atgavo nepriklausomybę 1918 metais, ir kaip rašė Eugenijus Palskys „Pirmieji nepriklausomos Lietuvos kriminalistikos žingsniai buvo nepaprastai sunkūs. Kriminalinė policija nusikaltimams aiškinti neturėjo nei priemonių, nei patyrusių specialistų. Nebuvo jokių nusikaltėlių sąrašų, albumų, registracijos <...>“[21]. Panaši situacija buvo Lenkijoje[22], Rusijoje (Sovietų Sąjungoje) ir kt. mūsų regiono valstybėse. Kaip rašė R. Belkin, pradžioje turėjo būti realizuojami taikomieji kovos su nusikalstamumu žingsniai ir tik vėliau atsiranda galimybės užsiimti moksliniais tyrimai. Anais laikais, kad užtikrinti nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo elementarius mokomuosius metodinius poreikius, mūsų Europos dalyje buvo plačiai naudojamasi kitų šalių patirtimi, verčiami Vakarų Europos mokslininkų darbai[23].

Antrame kriminalistikos raidos etape neturime tokio lygio vizioneriaus, kokiu buvo Hans Gross, nors tame periode Vakarų Europoje aktyviai darbuojasi: Edmond Locard, Rudolph Archibald Reiss, Robert Heindl, Hans Schneickert, Salvatore Ottolenghi, Rytų ir Vidurio Europoje: Ivan N. Jakimov, Sergej M. Potapov, Nikolai S. Bokarius, Władysław Sobolewski ir kt., Amerikoje – Albert

19 Gross, H. *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, Opracowanie i przekład Kasprzak, J. (2021).

20 Sovietų Sąjungos ir Rusijos mokslininkai kriminalistikos raidą dažnai skirsto kitaip. Pavyzdžiui, R. Belkin rašė apie tris etapus: kriminalistinių žinių konsolidavimo etapas, atskirų brandžių kriminalistikos teorijų formavimosi etapas ir šiuolaikinis kriminalistikos etapas, kada jau susiformavo bendroji kriminalistikos teorija (žr.: Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики.* 476–486); A. M. Kustov skirsto kriminalistikos raidą į 4 etapus: pirmas etapas iki XIX a. vidurio (kriminalistikos priešistorė), antras etapas nuo 1832 m. iki 1930 m., trečias etapas nuo 1930 m. iki 2000 m., ketvirtas etapas nuo 2000 m. iki dabar (žr.: Кустов, А. М. (2005). *История становления и развития российской криминалистики*. 58.)

21 Kurapka, E., Malevski, H., Palskys, E., Kuklianskis S. (1998). *Kriminalistikos technikos pagrindai,* vadovėlis. 21.

22 *85 lat Polskiej Policji*. Pod red. Kędzierskiej, G. (2004).

23 Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики*. 25–29.

S. Osborn, Calvin H. Goddard, IvanVučetić (JuanVucetich) ir daugelis kitų. Jų darbai padėjo pamatus atskiroms besiformuojančioms kriminalistikos teorijas.

Antrasis kriminalistikos raidos etapas išskirtinis ir tuo, kad pradeda aiškiai formuotis atskiros kriminalistikos mokyklos turinčios savo specifinių bruožų. Germanų kriminalistikos mokykloje turime aiškią binarinę (kriminalistikos technika ir kriminalistikos taktika) šio mokslo sistemos įsitvirtinimą tęsiant Hanso Grosso idėjas. Galime paminėti, kad germanų kriminalistikos mokykloje stipriai akcentuojamas kriminalistikos ryšys su kitais kriminalinio ciklo teisės mokslais. Romanų mokykloje stipriai akcentuojamas kriminalistikos taikomasis techninis pobūdis ir ji skirstoma į „policinę techniką" (metodai ir priemonės kurie yra taikomi „lauko sąlygomis" ieškant ir fiksuojant tam tikrus objektus ir pėdsakus bei procesus) ir į „mokslinę policiją" (arba laboratorinį ekspertinį kriminalistikos segmentą, tokiu būdu akcentuojant mokslinį tiriamąjį kriminalistikos metodų ir priemonių taikymą). Romanų kriminalistikos mokykloje pabrėžiama, kad kriminalistika, tai policijos mokslas ir jam didelę įtaką darė teismo medikai.

Anglosaksų kriminalistikos mokykla (mes ją šiame etape taip galime vadinti tik sąlyginai) neturi ne tik vieningos arba vyraujančios koncepcijos, tuo labiau daugiau ar mažiau susiformavusios kriminalistikos sistemos, bet ir beveik nenaudoja kriminalistikos termino. Joje daug dėmesio yra skiriama taikomiesiems gamtos mokslų pasiekimų diegimui į nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo procesą. Savo įtaką daro ir šiai mokyklai priklausančių šalių teisinė sistema ir tradicijos.

Rytų Europos kriminalistikos mokykla, kuri galutinai susiformavo tik po antrojo pasaulinio karo, turėjo savo nacionalinius modelius, vienu iš ryškiausių buvo Sovietų Sąjungos (Rusijos) kriminalistikos modelis. Jei pradžioje šioje mokykloje vyravo germanų kriminalistikos mokyklos idėjos ir koncepcijos, tai jau XX a. trečiame ir ketvirtame dešimtmečiuose pradeda formuotis savo požiūris į kriminalistikos mokslo dalyką, struktūrą, paskirtį, vietą kitų mokslų sistemoje[24]. Pirmąja monografinio pobūdžio publikacija „Daktiloskopija kaip registracijos metodas", šiame etape, parengė ir išleido Piotr Semenovskij[25]. 1929 m. Vladimir I. Gromov knygoje „Nusikaltimų tyrimo metodika" siūlo į kriminalistikos sistemą, kartu su kriminalistikos techniką ir taktiką įtraukti

[24] Žr.: Крылов, И. Ф. (1975). *Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы*; Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики*.

[25] Семеновский, П. С. (1923). *Дактилоскопия, как метод регистрации: Краткое руководство для заведующих дактилоскопич бюро, судебных деятелей и судебных врачей*.

trečiąją dalį – nusikaltimų tyrimo metodiką[26]. Tai buvo nauja ir originali idėja ir savotiškas proveržis, nes tokios koncepcijos neturėjome kitose kriminalistikos mokyklose. 1935–1936 metais pasirodo dviejų tomų kriminalistikos vadovėlis, turintis trijų dalių struktūrą: technika, taktika ir metodika. Nors trečiame ir ketvirtame XX a. dešimtmečiuose Sovietų Sąjungoje pasirodo nemažai įvairaus lygio publikacijų kriminalistikos technikos ir taktikos klausimais, bet prioritetas, nagrinėjant šias problemas dažniausiai priklausė vakarų šalių kriminalistikos atstovams[27].

Analizuojant Sovietų Sąjungos mokslininkų indėlį į kriminalistikos plėtrą jos antrame raidos etape būtina paminėti 1940 m. S. M. Potapovo konceptualų straipsnį apie kriminalistinės identifikacijos principus, kuriuo jis nubrėžė šios teorijos rėmus[28]. Tik po II pasaulinio karo, t. y. jau trečiajame kriminalistikos raidos etape, suintensyvėjo Sovietų Sąjungoje išimtinai teoriniai kriminalistikos tyrimai. 1946 m. išleidžiama S. M. Potapovo brošiūra „Įvadas į kriminalistiką", kurioje jis pateikia savo kriminalistinės identifikacijos teoriją[29]. XX a. viduryje Sovietų Sąjungoje pasirodo nemažai monografijų, disertacijų (tame tarpe ir habilitacijų) ir vadovėlių, kuriuose formuluojamos atskirų kriminalistikos teorijų nuostatos, pateikiamos originalios įžvalgos apie atskirų kriminalistikos sričių plėtrą[30]. Šiame periode prasideda teorinės diskusijos apie kriminalistikos prigimtį ir vietą mokslų sistemoje. Būtina pabrėžti, kad sovietinė kriminalistika visada buvo stipriai ideologizuota, ką puikiai matome 1950 m. išleistuose

26 Громова, В. И. (1929). *Методика расследования преступлений.*

27 Žr.: P. Semenovskij savo darbą apie daktiloskopijos registracijos metodą išleidžia 1923 m., o Francis Galton savo darbus skirtus daktilospopijai publikuoja XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje; 1900 m. Edvard H. Henry spausdina savo veikalą *Classification and Use of Finger Prints;* 1900 m. JuanVucetich išleidžia knygą *Dactiloscopía Comparada;* 1937 m. buvo paskelbta V. F. Červakovo monografija apie teismo balistiką (Черваков, В. Ф. Судебная *баллистика), о* 1945 m. B. M. Komarinec apgynė Sovietų Sąjungoje pirmąją disertaciją apie ginklų identifikaciją pagal tūteles (*Комаринец, Б. М. Криминалистическая идентификация огнестрельного оружия по стрелянным гильзам),* bet Calvin H. Goddard jau 1925 m. rašo apie teismo balistiką (*Fornsic Ballistics*); 1936 m. pasirodo monografiją, kurioje W. Sobolewski pateikia trumpavamzdžių šaunamųjų ginklų identifikacijos analizę pagal iššautas kulkas ir šautas tūteles (Sobolewski, W. *Identyfikacja łuseki po ciskówz krótkiej broni palnej do celów sądowych*) ir pan.

28 Потапов, С. М. (1940). *Принципы криминалистической идентификации. Сов. государство и право*, 1, 66–81.

29 Потапов, С. М. (1946). *Введение в криминалистику* : Учеб. пособие для слушателей ВЮА КА.

30 Žr.: 1947 m. buvo apgintas I. Jakimovo habilitacinis darbas apie apžiūrą (Якимов, И. Н. (1947). *Следственный осмотр*), 1949 m. pasirodo A. Vinbergo monografiją apie teismo ekspertizę (Винберг, А. И. (1949). *Основные принципы советской криминалистической экспертизы*) ir kt.

vadovėliuose[31]. Pirmas iš paminėtų vadovėlių (autoriai: A. I. Vinberg ir B. M. Šaver) sudarytas iš bendrosios ir specialiosios dalių. Bendrojoje dalyje apart tradicinių kriminalistikos technikos temų apie pėdsakus, įvykio vietos apžiūrą, kriminalistines ekspertizes, dokumentotyrą, ginklotyrą, kriminalistinę registraciją, turime tokias kriminalistikos taktikos temas, kaip apklausa, nusikaltimų planavimas, krata ir poėmis bei paieška ir nusikaltėlio sulaikymas. Bendrojoje dalyje turime dvi temas, kurias šiandien priskirtumėme prie teorinių temų (Sovietų kriminalistikos dalykas, metodas ir sistema; Sovietų kriminalistikos atsiradimas, raida ir šiuolaikinė būklė). Ypatingoji dalis buvo skirta atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikoms. Šito vadovėlio tiražas – 20 000 egzempliorių, o antrojo vadovėlio (atsakingi redaktoriai A. I. Vinberg ir S. P. Mitričev) net – 75 000 egzempliorių. Šiame vadovėlyje jau turime tris teorinius skyrius: pirmas – Sovietinės kriminalistikos dalykas ir metodas; antras – Sovietinės kriminalistikos raida ir buržuazinės kriminalistikos reakcinės esmės atskleidimas; trečias – Identifikacija sovietinėje kriminalistikoje.1951 m. P. I. Tarasov-Rodionov pateikia savo koncepciją apie kriminalistiką, kaip dvigubos (juridinės ir gamtamokslinės) prigimties mokslą[32].

XX a. šeštame–septintame dešimtmečiuose *Sovietų Sąjungoje* leidžiama daug mokslinių publikacijų (monografijų, habilitacinių darbų), kuriose nagrinėjami kriminalistikos technikos, taktikos ir metodikos atskirų kriminalistikos teorijų klausimai. Tarp šio periodo darbų būtina paminėti S. P. Mitričevo habilitacinį darbą „Pagrindiniai teoriniai tarybinės kriminalistikos klausimai“ (Митричев, С. П. *Основные теоретические вопросы советской криминалистики*). XX a. šeštame ir septintame dešimtmečiuose sovietų kriminalistikoje pasireiškia didelis būrys talentingų mokslininkų, kurie aktyviai dirba įvairiuose kriminalistikos srityse ir plėtoja atskiras jos teorijas.

31 Žr.: „<…> советская криминалистика – наука о специальных приемах и методах обнаружения, собирания, фиксации и исследования доказательств, применяемых для раскрытия преступлений, направленных против советского строя и установленного Советским государством правопорядка, а также для розыска и опознания преступников” (Винберг, А. И., Шавер, Б. М. (1950). *Криминалистика.* IV издание, дополненное. 3); tais pačiais metais išleistame kitame kriminalistikos vadovėlyje buvo pateiktas toks kriminalistikos apibrėžimas: „Советская криминалистика является наукой о технических и тактических приемах и средствах обнаружения, собирания, фиксации и исследования судебных доказательств, применяемых для раскрытия преступлений, направленных против советского строя и установленного Советским государством правопорядка, выявления виновных и изыскания способов предупреждения преступлений” (*Криминалистика.* Часть I. (1950). Под ред. Винберга, А. И., Митричева, С. П. 4.)

32 Тарасов-Родионов, П. И. (1951). Советская криминалистика (предмет и метод). *Соц. законность*. 7.

Šiam iškiliųjų mokslininkų būriui priklausė L. J. Arocker (Л. Е. Ароцкер), V. I. Koldin (В. И. Колдин), N. V. Terzijev (Н. В. Терзиев), S. I. Tichenko (С. И. Тихенко), B. I. Ševčenko (Б. И. Шевченко), V. P. Kolmakov (В. П. Колмаков), I. F. Krylov (И. Ф. Крылов), N. A. Selivanov(Н. А. Селиванов), A. A. Eisman (А. А. Эйсман), A. R. Ratinov (А. Р. Ратинов), A. N. Kolesničenko (А. Н. Колесниченко), I. M. Luzgin (И. М. Лузгин), G. G. Zuikov (Г. Г. Зуйков), G. L. Granovskij (Г. Л. Грановский) ir kt. Šiame etape aktyviai pradeda reikštis ir R. S. Belkin (Р. С. Белкин). 1961 m. R. Belkin apgynė habilitacinį darbą „Eksperimentinis tyrimo metodas sovietų baudžiamajame procese ir kriminalistikoje" (*Экспериментальный метод исследования в советском уголовном процессе и криминалистике*).

Kelios nuorodos į Rafailo Belkino bendros kriminalistikos teorijos koncepciją

Beveik per pusę amžiaus aktyvios mokslinės veiklos Rafail Belkin paskelbė virš trijų šimtų publikacijų, dauguma iš kurių buvo susieta su kriminalistikos teorijos problemų nagrinėjimu, sisteminimu ir ateities įžvalgų pateikimu. Būtina pažymėti, kad pats R. Belkin akcentavo, kad nagrinėjant ir kuriant bendros kriminalistikos teorijos pamatus svarbūs buvo S. M. Potapovo, A. I. Vinbergo, B. M. Šavero, B. I. Ševčenkos, N. V. Terzijevo, S. P. Mitričevo, J. U. Zicero, V. I. Gromovo, A. V. Dulovo, N. A. Selivanovo, I. V. Luzgino ir kt. mokslininkų darbai[33]. Rafailo Belkino savarankiškas indėlis į bendros kriminalistikos teorijos kūrimą[34] yra ne tik išskirtinis, bet ir jo teorinės nuostatos jei nėra vyraujančiomis daugumos Rytų Europos kriminalistikos mokyklos šalių, tai bent gerai žinomos. Todėl, ne be pagrindo R. Belkin yra lyginamas su H. Grossu[35], kaip bendros kriminalistikos teorijos vienas iš pagrindinių kūrėjų. 1967 m. R. Belkin kartu su J. Krasnobajevu pateikia naują ir originalų kriminalistikos apibrėžimą, kuriame akcentuoja dėmesį į objektyvius dėsningumus, kuriuos tiria šis mokslas[36]. Tai buvo savotiškas perversmas kriminalistikoje.

Kaip pažymi I. A. Vozgrin, XX a. šeštame ir septintame dešimtmečiuose

33 *Криминалистическая энциклопедия.* (1997). Автор-составитель Белкин, Р. С. 140–141.

34 Tarp svarbiausių Rafailo Belkino veikalų liečiančių kriminalistikos bendrosios teorijos klausimus būtina paminėti bent keletą darbų, kurie buvo išleisti XX ir XXI a. sandūroje: Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики*; Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики.* Учебник, Третьеиздание, дополненное; Белкин, Р. С. (2001). *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня*; ir kt.

35 H. Gross yra laikomas vienu iš pagrindinių mokslinės kriminalistikos pradininkų ir net vadinamas „kriminalistikos tėvu".

36 Белкин, Р. С., Краснобаев, Ю. И. (1967). *О предмете советской криминалистики*. 93.

sovietų kriminalistikoje ženkliai išaugo ne tik kiekybiniai, bet ir kokybiniai teorinių publikacijų rodikliai, kas pareikalavo tame etape permąstyti pagrindinius šio mokslo klausimus (dalyką, sistemą, prigimtį ir pan.). Ir čia pasireiškia ypatingi R. Belkino sugebėjimai ir vaidmuo, kuris nuo 1965 m. rengia ir publikuoja didelį darbų ciklą kriminalistikos teorijos ir metodologijos klausimais: 1966 m. „Įrodymų rinkimas, tyrimas ir vertinimas" (*Собирание, исследование и оценка доказательств*), 1971 m. „Įstatymas, baudžiamasis procesinis mokslas ir kriminalistika" (*Закон, уголовно-процессуальная наука и криминалистика*), 1973 m. kartu su A. I. Vinbergu „Kriminalistika. Bendros teorinės problemos" (*Криминалистика. Общетеоретическиепроблемы*), 1977–1979 m. „Tarybinės kriminalistikos kursas" (*Курс советской криминалистики*), 1987 m. „Kriminalistika: problemos, tendencijos, perspektyvos" (*Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы*), 1997 m. trijų tomų „Kriminalistikos kursas" (*Курс криминалистики*) ir kt. Šiuose darbuose R. Belkin iš mokslotyros pozicijų, atlikus milžinišką mokslinių publikacijų analizę, įvertinus įvairius teisėsaugos ir justicijos institucijų veiklos rezultatus parengė kompleksinę bendros kriminalistikos teorijos koncepciją. Jo atliktas analitinis darbas ir įžvalgos leido ne tik tikslinti surinktą iki šiol kriminalistinę informaciją apie šio mokslo dalyką ir objektą, bendrąją ir atskiras teorijas, uždavinius, principus, dėsningumus, metodus ir mokslo sistematiką, bet ir numatyti naujas kryptis mokslo raidoje[37]. R. Belkin savo publikacijose pabrėždavo ypatingą metodologinę kriminalistikos teorijos reikšmę. Jis rašė, kad „kriminalistikos metodologiniu pagrindu yra bendroji teorija"[38]. Kriminalistikos metodologijos problematika R. Belkino tyrimuose (publikacijose) praktiškai egzistavo visada. Jo habilitacinis darbas buvo skirtas eksperimentinio tyrimo metodo problematikai, 1959 m. yra paskelbtas jo darbas „Tardymo eksperimento teorija ir praktika", o 1964 m. yra išleidžiama monografija „Eksperimentas tardymo, teismo ir ekspertinėje praktikoje"[39].

2002 m., tik praėjus metams po prof. Rafailo Belkino mirties, buvo surengta didelė tarptautinė (tiksliau: Rytų Europos kriminalistikos mokyklai priklausančių šalių) konferencija, kurioje buvo nagrinėjamas R. Belkino indėlis į

37 Возгрин, И. А. (2003). *Введение в криминалистику. История, основные теории, библиография*. 30.

38 Белкин, Р. С. (1977). *Курс криминалистики. Общая теория советской криминалистики*. 163.

39 Белкин, Р. С. (1959). *Теория и практика следственного эксперимента*. Под общ. ред. Винберга, А. И.; Белкин, Р. С. (1964). *Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике*.

šiuolaikinės kriminalistikos plėtrą[40]. Šios konferencijos leidinyje turime šimtą mokslinių straipsnių, nemaža dalis kurių tiesiogiai yra susieta su R. Belkino ilgametės mokslinės veiklos analize, kurios eigoje jam pavyko ne tik suformuluoti bendrosios kriminalistikos teorijos koncepciją, bet ir ji tapo ketvirtąją savarankišką kriminalistikos dalimi. Šioje konferencijoje J. Koruchov pažymėjo, kad išleistas 1977–1979 metais R. Belkino „Kriminalistikos kursas" ne tik neturėjo analogų moksle, bet ir tapo tvirtu pagrindu bendrajai kriminalistikos teorijai. Tobulinant savo kriminalistikos teorijos koncepciją R. Belkin pateikia naują išsamų ne tik kriminalistikos, bet ir jos bendrosios teorijos apibūdinimus. R. Belkin savo darbuose formuluoja ne tik bendrosios kriminalistikos teorijos sampratą, pateikia jos turinį ir struktūrą, bet ir analizuoja atskiras kriminalistikos teorijas bei jų tarpusavio sąsajas[41]. Jau paminėtoje 2002 m. konferencijoje Tatjana Averjanova analizavo R. Belkino nuomonę ir jos pokyčius apie kriminalistikos dalyką[42]. Vienas iš teismo ekspertologijos, kaip savarankiškos mokslinės disciplinos, šalininkų, M. Segajanalizavo R. Belkino nuomonę apie kriminalistikos ir teismo ekspertologijos sąsajas ir takoskyros problemas, ir konstatavo, kad R. Belkin pozityviai žiūrėjo į naujos disciplinos formavimąsi[43]. A. A. Eksarchopulo palietė kriminalistikos dalyko ir jo ribų problemą. Jis palaikė R. Belkino kritiką apie naujadarus (neologizmus), kuriuos bandoma įtraukti į kriminalistiką, kaip naujas koncepcijas ar net teorijas. Jų nuomone jokios „kaltinimo ar gynybos kriminalistikos" nėra, o yra tik tam tikrų kriminalistikos metodų, priemonių ar rekomendacijų taikymas sprendžiant tam tikrus uždavinius[44]. S. A. Šeifer analizavo R. Belkino vaidmenį rengiant įrodinėjimo

40 Žr.: *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. (2002). Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина).

41 Корухов, Ю. Г. (2002). Значение творческого наследия Р. С. Белкина в развитии отечественной криминалистики. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 12–13.

42 Аверьянова, Т. В. (2002). Формирование взглядов Р. С. Белкина на предмет криминалистики. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 17–22.

43 Сегай, М. Я. (2002). Криминалистика и судебная экспертология: разграничение функций. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 48–53.

44 Эксархопуло, А. А. (2002). Предмет и пределы криминалистики. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 29–33.

baudžiamojoje byloje metodologinius pagrindus, tame tarpe akcentuojant kriminalistinės ir procesinės fiksacijos klausimus[45]. V. P. Lavrov pabrėžė R. Belkino, kaip pedagogo vaidmenį, kuris išaugino didelį būrį gabių mokslininkų, tapusių ne tik jo bendraminčiais, bet ir jo bendrosios kriminalistikos teorijos nuostatų skleidėjais[46]. Tikslinga paminėti paskelbtus šiame leidinyje mokslinius straipsnius O. Bajevo (apie tyrimo situacijas), A. Podšibiakino (apie tyrimo ir teismo veiksmų organizavimą), I. Komarovo (apie atskirą kriminalistinių operacijų teoriją), V. Shevchuko (apie nusikaltimų kriminalistinę profilaktiką), G. Zorino (apie kriminalistikos taktiką ir strategiją). Nors R. Belkin ir vertino G. Zorino originalumą, bet neretai kritikuodavo jo idėjas, kaip ne visada turinčias pakankamą mokslinį pagrindimą. G. Zorin savo straipsnio pradžioje su didelė pagarba apibūdino R. Belkiną. Jis rašė: „Profesorius Rafail Samuilovič Belkin – kriminalistikos enciklopedistas, idėjų, prognozių, kriminalistikos plėtros strateginių krypčių generatorius, pastoviai stimuliavo jos vystymąsi, pastoviai „žadino“ kūrybinius procesus“[47].

Po dešimties metų nuo minimos 2002 m. konferencijos, 2012 m. pasirodė skirta R. Belkino 90-mečio gimimo progai knyga, kurios sudarytoja buvo J. Rossinskaya[48], kurioje jau iš tam tikros perspektyvos buvo bandoma pažvelgti į R. Belkino pasiekimus ir indėlį į kriminalistikos ir ypač jos teorijos plėtrą. Šios publikacijos rengimo metu jau buvo žinoma, kad 2022 m. gegužės 22 d. įvyks Rafailo Belkino gimimo šimtmečiui *paminėti skirta* mokslinė-praktinė konferencija[49].

45 Шейфер, С. А. (2002). Роль Р. С. Белкина в разработке методологии доказывания по уголовному делу. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 33–38.

46 Лавров, В. П. (2002). Роль Р. С. Белкина в подготовке научных кадров криминалистов. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 95–98.

47 Зорин, Г. А. (2002). Интегративно-модульные аспекты криминалистической стратегии и тактики как отражение тенденций интеграции и дифференциации наук. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 116–117.

48 Рафаил Самуилович Белкин. *Воспоминания друзей, учеников и коллег (к 90-летию со дня рождения).* (2012). Составитель Россинская, Е. Р.

49 Rusijos Federacijos Vidaus Reikalų Ministerijos Vadybos Akademija rengia konferenciją „Международная научно-практическая конференция «Развитие научных идей профессора Р. С. Белкина в условиях современных вызовов (к 100-летию со дня рождения) (63-е ежегодные Криминалистические чтения)“.

Išleistoje 2014 m. Charkove (Ukraina) „Kriminalistų enciklopedijoje“ yra pateiktas didelis straipsnis apie Rafailą Belkiną, kuriame apart biografinių duomenų, profesinės veiklos etapų, yra nurodomos ir pagrindinės jo mokslinių interesų sritys – tai: baudžiamojo proceso, bendrosios kriminalistikos teorijos, kriminalistinės taktikos ir metodikos, teismo ekspertizės ir operatyvinės (žvalgybinės) veiklos problemos. Pabrėžiama, kad R. Belkin yra pripažintu sovietinės (ir Rusijos) kriminalistikos bei teismo ekspertizės lyderiu. Jis sukūrė bendrosios kriminalistikos teorijos koncepciją, pateikė šiuolaikinę kriminalistikos sampratą, suformulavo nemažai konceptualių kriminalistikos taktikos sąvokų (tame tarpe jo buvo parengti tardymo eksperimento moksliniai ir praktiniai pagrindai), įnešė ženklų indėlį į bendros teismo ekspertizės teorijos plėtrą. Ypatingas R. Belkino indėlis į bendrosios kriminalistikos teorijos kūrimą. Jis labai daug dėmesio skyrė teorijoms ir mokymams apie metodus, kriminalistikos kalbą ir sistematiką, bendros ir atskirų kriminalistikos teorijų sąsajas. Jis apibendrino informaciją ir suformulavo eilę atskirų kriminalistikos teorijų: priežastingumo, paieškos, nusikaltimo mechanizmo, registracijos, prognozavimo ir kt. Jis pirmas pradėjo rašyti apie kriminalistikos dėsnius, tuo pačiu perkeliant tam tikras mokslotyros paradigmas į kriminalistiką. Jo dėka kriminalistikoje susiformavo ketvirtoji dalis „Bendroji kriminalistikos teorija ir metodologija“, kuri įsitvirtino mūsų Europos dalies kriminalistikos mokyklose[50]. R. Belkin teigia, kad bendroji bent kokio mokslo teorija turi atitikti tam tikrus reikalavimus[51]:

– teorija gali pretenduoti į bendrosios teorijos statusą tik tada, kada ji analizuoja ir aptarnauja visą mokslo dalyką, o ne jo atskirą dalį;

– sudarančios bendros teorijos turinį koncepcijos turi būti nukreiptos ne į atskirų mokslo dalyko elementų tyrimą, bet analizuoti tyrimo dalyko esmę ir ją aiškinti;

– bendroji teorija parodant tyrimo dalyko esmę, turi parodyti procesų, reiškinių ir jų ryšių dėsningumus, kurių pažinimas yra šios mokslinės disciplinos tikslu;

– bendrosios teorijos pagrindu turi būti atspindėjimo teorijos principai;

– bendrąją teoriją turi sudaryti tarpusavyje surištų elementų sistema[52].

Daugelis R. Belkino teiginių susišaukia su šiuolaikinės mokslotyros principais nors, mūsų manymu, kai kurie iš jų buvo įtakojami marksistinės filosofijos paradigmomis. Tokiu pavyzdžiu yra aukščiau paminėtas reikalavimas

50 Žr.: *Энциклопедия криминалистики в лицах*. (2014). Под ред. Шепитько, В. Ю. 28–33.

51 Белкин, Р. С. (1997). *Курс криминалистики*. 49.

52 Белкин, Р. С. (1997). *Курс криминалистики*. 49.

bendrajai teorijai – bendrosios teorijos pagrindu turi būti atspindėjimo teorijos principai. Tokia interpretacija ženkliai susiaurina bendrosios kriminalistikos teorijos metodologine baze.

Sovietų Sąjungoje, pradžioje kriminalistika nebuvo laikoma teisiniu mokslu, bet laikui bėgant nugalėjo koncepcija apie jos juridinę prigimtį, o vėliau dažniau buvo palaikoma R. Belkino nuomonė, kad tai sintetinės prigimties mokslas[53].

Kelios mintys į XXI a. diskusiją apie bendrąją kriminalistikos teoriją

Paskutinius XX a. dešimtmečius Rytų Europos kriminalistikos mokyklos šalyse galime drąsiai vadinti Rafailo Belkino era, nes jo koncepcija įsitvirtino ne tik moksle, bet ir natūraliu būdu užėmė deramą vietą didaktikoje[54]. Ar iš to seka, kad tai yra nepajudinamos dogmos? Ne, nes pažinimo procese visada ateina momentas, kada naujų žinių kritinė masė reikalauja iš naujų pozicijų pažvelgti į nusistovėjusias teorijas, koncepcijas ir net mokslo paradigmas. Būtina paminėti, kad nors R. Belkino koncepcija tapo vyraujančia, bet tai nereiškia, kad Rytų Europos kriminalistikos mokykloje ir net Rusijoje (anksčiau Sovietų Sąjungoje) visi vienareikšmiškai palaikė jos visus elementus ir nuostatas[55].Kaip pavyzdį galima pateikti ilgamečio Maskvos valstybinio universiteto kriminalistikos katedros vedėjo, žinomo mokslininko prof. NikolajoJablokovo požiūrį į kriminalistiką, kuris ilgus metus polemizavo su R. Belkinu dėl kriminalistikos

53 Žr.: Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. (2007). *Криминалистика*. Учебник для вузов. 3-е издание, переработанное и дополненное. 68–70.

54 Žr.: Коновалов, С. И. (2001). *Теоретико-методологические основы криминалистики: Современное состояние и проблемы развития*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук; Шаров, В. И. (2003). *Формализация в криминалистике. вопросы теории и методологии криминалистического исследования*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук; Челышева, О. В. (2003). *Гносеологические основы отечественной криминалистики: Теоретико-прикладное исследование, Формализация в криминалистике. вопросытеории и методологии криминалистического исследования*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук; Хлус, А. М. (2009). Дискуссионные аспекты общей теории криминалистики. *Проблемы криминалистики*. Сборник научных трудов. Выпуск 7, 3–12: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/11275/1/%D0%A5lys_13.pdf; Клименко, Н. И. (2013). Общая и частные криминалистические теории. *Ученые записки Таврического университета им. В. И. Вернадского, Серия «Юридические науки»*, Том 26 (65), 1, 226–232: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/1_2013/36.pdf; Бессонов, А. А. (2018) *Общая теория криминалистики*: учеб. пособие.

55 Гавло, В. К. (2002). Наследие Р. С. Белкина и дискуссионные вопросы. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 207–212.

prigimties. N. Jablokov visada pabrėždavo kriminalistikos juridinę prigimtį akcentuojant, kad šio mokslo ištakos formavosi baudžiamosios procesinės veiklos gelmėse[56].

Savo nuomonę dėl kriminalistikos sistemos turėjo ir turi Aleksandr Filippov, kurio vadovėliuose mes turime penkianarę sistemą. Prie tradicinių Rytų Europos kriminalistikos mokyklos sistemos dalių A. Filippov priskiria dar dalį „Nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo organizavimas"[57]. Daug originalių idėjų, kurios ne visada galima buvo suderinti su R. Belkino koncepciją pateikė Baltarusijos Gardino universiteto profesorius Georgij Zorin[58]. G. Zorin, kaip vienas iš nedaugelio kriminalistikos mokslininkų pabandė pateikti savo originalią kompleksinę nuomonę dėl kriminalistikos teorijos ir metodologijos problemų, bet tiesiogiai nepriešpastatydavo ją R. Belkino koncepcijai. Baigiant savo samprotavimus apie kriminalistikos metodologiją jis rašė, kad kriminalistika (faktiškai jos teorija ir metodologija) prarado savo ideologinį fundamentą ir atsidūrė sankryžoje į nepažintą realybę <...>. Rytdienos kriminalistika turi būti grindžiama kūrybiniais pradais, kurie bazuojasi ant daugelio idėjų ir informacijos transformacijos, paieškoje apie nusikalstamų veikų esmės nustatymą[59]. Kitoje savo knygoje „Kriminalistikos teoriniai pagrindai" G. Zorin rašė, kad negalima pasilikti atgyvenusio postsocializmo iliuzijų pasaulyje, negalima slėptis po vakar dienos inercijos sparnu, kuri (diena) jau tapo istorija, negalima nematyti esminių nusikalstamumo pokyčių. Tai gali sukelti lemtingas pasekmes[60]. Čia mes galime pastebėti švelnų priekaištą vyraujančiai Rytų Europos kriminalistikos mokyklos koncepcijai, kurios vienu iš pagrindinių autorių buvo R. Belkin. G. Zorino hipotezės, įžvalgos ir idėjos tam tikram laikui sudrumstė Rytų Europos kriminalistikos mokykloje nusistovėjusią koncepciją, bet negavus platesnio palaikymo neprasimušė ir nebuvo palaikytos plačios mokslinės visuomenės.

Po R. Belkino eros turime ekstensyvų kriminalistikos teorijos vystymosi periodą, kas greičiausiai yra dėsninga, nes susiklosčiusioje Rytų Europos kriminalistikos mokykloje akcentas buvo ir dar yra stipriai dedamas į teorinę mokslinių darbų sudedamąją. Apginti daktaro disertaciją ir tuo labiau habilitacinį

56 Яблоков, Н. П. (2002). О природе криминалистики. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 22–29.

57 *Криминалистика*. Учебник. 4-е издание, переработанное и дополненное . (2011). Под общей редакцией Филиппова, А. Г.

58 Žr.: Зорин, Г. А. (2000). *Теоретические основы криминалистики*; Зорин, Г. А. (2000). *Криминалистическая методология*.

59 Зорин, Г. А. (2000). *Криминалистическая методология*. 592–593.

60 Зорин, Г. А. (2000). *Теоретические основы криминалистики.* 6.

darbą neįmanoma be daugiau ar mažiau pagrįstų teorinių išvedžiojimų (teorinių konstrukcijų, koncepcijų, mokymų ar teorijų skelbimo). Reikia pasakyti, kad toks kriminalistikos mokslo plėtros kelias susilaukia ir kritikos. Valentin Koldin, Vladimir Bachin, Vladimir Statkus ir kiti ne vieną kartą kritiškai apie tai pasisakė[61]. Jie konstatavo, kad kriminalistika yra taikomasis mokslas, kurio pagrindinis tikslas yra savo rekomendacijomis, parengtais metodais, būdais ir priemonėmis padėti aiškinti ir tirti nusikaltimus bei užkirsti jiems kelią. Perteklinis teoretizavimas didina atotrūkį tarp mokslo ir praktikos. Mūsų manymu, turime įvertinti šiuos kritinius pastebėjimus, nes egzistuoja pavojus, kad galime nukrypti nuo realių mokslinių problemų sprendimo į „kriminalistinę scholastiką", kuri yra pagrįsta tam tikromis galiojančiomis „dogmomis".

XXI a. pradžioje nemažai mokslininkų akcentuoja, kad būtina vėl grįžti prie pamatinių kriminalistikos teorijos ir metodologijos problemų svarstymo, ypač turint omenyje būtinumą suartinti įvairių kriminalistikos mokyklų paradigmas apimtame globalizacijos procesais pasaulyje. Turime iš šiuolaikinių pozicijų ir iššūkių iš naujo pradėti diskusiją apie kriminalistikos dalyką[62]. Šią Valerijaus Shepitko nuomonę palaiko nemažai ir kitų kriminalistų. Pavyzdžiui, Latvijos kriminalistas Vladimirs Terehovičs[63] pateikė savo viziją apie kriminalistikos teoriją dviejų dalių monografijoje išleistoje 2015 ir 2019 m. Pirmosios dalies („Kriminalistikos teorija. Bendroji dalis") turinį sudaro trys skyriai: „Bendroji kriminalistinių žinių charakteristika", „Pagrindiniai kriminalistinio pažinimo proceso elementai" ir „Kriminalistinio pažinimo priemonės"[64]. Antrosios dalies („Kriminalistikos teorija. Ypatingoji dalis. Kriminalistikos taktika") turinį sudaro du skyriai: „Kriminalistinės taktikos esmė" ir „Tardymo veiksmų

61 Бахин, В. П. (2002). Криминалистика для криминалистов или для практики? *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 53–61; Колдин, В. Я. (2001). Служебная роль криминалистики. Криминалистика *XXI* века, Материалы научно-практической конференции. Т. 1, 20–23; Статкус, В. Ф. (2002). Криминалистика – наука о средствах, приемах и рекомендациях по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 44–48.

62 Шепитько, В. Ю. (2002). Предмет и природа криминалистики: научные дискуссии и тенденции. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики*. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). 200–203.

63 Terehovičs, V. (2004). *Nešaunamojo ginklo tyrimo metodologijos problemų sprendimas kriminalistikoje – šiuolaikinis požiūris.* Daktaro disertacija.

64 Терехович, В. Н. (2015). *Теория криминалистики. Общая часть*. Монография.

atlikimo ypatumai Latvijos baudžiamajame procese“[65]. 2017 metais pasirodė V. Sokolo monografija, kurioje jis kritiškai vertina dabartinę kriminalistikos teorijos koncepciją Rusijoje. Autorius teigia, kad besinaudojant naujomis metodologinėmis nuostatomis ir plataus spektro Rusijos ir užsienio mokslinių šaltinių analize, darytina išvada dėl krizinės kriminalistikos būklės šalyje, ypač turint omenyje taip vadinamos „kriminalistinės atspindėjimo teorijos“ ribotumą, būtinumą atnaujinti kriminalistikos mokslo paradigmas ir pasenusius jos teiginius, būtinumą plėsti kriminalistikos dalyką ir inovatyvių kriminalistikos elementų stiprinimą[66].

Pastaraisiais dešimtmečiais Vidurio Europoje matome rimtą susidomėjimą kriminalistikos bendrais teoriniais klausimais. Pavyzdžiui, Lenkijos mokslininkai visada stipriai akcentuodavo taikomąją kriminalistikos prigimtį, bet XX ir XXI a. sandūroje pasirodo vis daugiau publikacijų, kuriose nagrinėjami ir jos bendrosios teorijos klausimai. Pavyzdžiui, 2016 metais išleistame vadovėlyje yra rašoma, kad kriminalistika yra metamokslu kitų teismo mokslų atžvilgiu, o didaktikos lygyje – įvadu į teisės mokslus[67]. B. Hołyst daugelį metų laikosi koncepcijos, kad šiuolaikinės kovos su nusikalstamumu sąlygos reikalauja permanentinės nusikaltimų padarymo metodų ir būdų analizės, nusikalstamų veikų tyrimo metodų ir rekomendacijų tobulinimo bei prognostinės veiklos užkardančios potencialius įvykius turinčius nusikaltimų požymius. Iš to seka, kad nusikaltimų padarymo, jų tyrimo ir profilaktikos būdai bei metodai sudaro uždarą kriminalistikos sistemą[68]. Išleistame Lenkijoje 2006 m. kriminalistikos vadovėlyje autoriai jo struktūrą suskirstė į trys dalis: „Kriminalistikos bendrieji klausimai“, „Kriminalistikos technika“ ir „Kriminalistikos taktika“. Bendrąją dali sudaro trys skyriai apie kriminalistikos istoriją, jos dalyką ir struktūrą bei šio mokslo plėtros šiuolaikines tendencijas. Nors šiame vadovėlyje turime tik tris dalis (Įvadinė dalis, Kriminalistikos technika ir Kriminalistikos taktika), bet autoriai vienareikšmiškai teigia, kad kriminalistiką, jos funkciniame supratime, sudaro: Kriminalistikos bendroji teorija ir metodologija, Kriminalistikos taktika, Kriminalistikos technika ir Kriminalistikos metodika[69]. Tai yra tradicinė Rytų Europos kriminalistikos mokyklos koncepcija. Kartu autoriai pateikia ir kitas Lenkijos mokslininkų (P. Horoszowski, J. Sehn, B. Hołyst, M. Kulicki,

65 Терехович, В. Н. (2019). *Теория криминалистики. Особенная часть. Криминалистическая тактика*. Монография.

66 Сокол, В. Ю. (2017). *Кризис отечественной криминалистики*. Монография.

67 *Kryminalistyka*. (2016). Red. Widacki, J. 7.

68 Hołyst, B. (2018). *Kryminalistyka*. 13. Wydanie. 31.

69 Kasprzak, J. , Młodziejowski, B., Brzęk, W., Moszczyński, J. (2006). *Kryminalistyka*. 33–35.

Z. Czeczot, T. Tomaszewski, T. Hanausek, J. Widacki) nuomones apie kriminalistikos samprata, sistemą ir šio mokslo prigimtį.

Lietuvoje ne vieną kartą bandėme nagrinėti ne tik atskirus teorinius ir metodologinius kriminalistikos ir teismo ekspertologijos klausimus, ką parodo kelios dešimtys apgintų per tris dešimtmečius daktaro disertacijų[70], bet ir bendrus konceptualius šio mokslo klausimus. Po nepriklausomybės atkūrimo vienu iš svarbių klausimų buvo kriminalistikos modelio pasirinkimas Lietuvoje, kuriame turėjo atsispindėti visa jos triada – praktika, mokslas ir didaktika. Savotišku memorandumu tapo Lietuvos policijos akademijos kriminalistikos katedros paskelbtas straipsnis, kuriame ne tik parodėme turimą situaciją, bet ir numatėme tam tikras kriminalistikos plėtros kryptys[71]. 2012 metais straipsnyje „Kriminalistikos mokslo teorija – *quovadis*?“ buvo atlikta kelių svarbiausių teorinių kriminalistikos kategorijų (kriminalistikos sampratos ir sistemos bei jos objektų) istorinė analizė, tame tarpe per Lietuvos baudžiamojo proceso reformų prizmę[72]. Tais pačiais metais buvo išleistas pirmas kriminalistikos vadovėlio tomas „Kriminalistika. Teorija ir technika“. Šiame vadovėlyje I teorinėje dalyje „Kriminalistikos teorija, metodologija ir istorija“ turime keturis skyrius[73]: 1. Įvadas į kriminalistikos doktriną; 2. Kriminalistikos teorijos pagrindai; 3. Atskirosios kriminalistinės teorijos; 4. Kriminalistika Lietuvoje. Siekiant geriau supažindinti kitų šalių mokslininkus ir specialistus su Rytų Europos kriminalistikos mokykla pagal Lietuvos ir Ukrainos kriminalistų iniciatyvą buvo parengtas ir 2016 m. išleistas pirmas kriminalistikos vadovėlio tomas anglų kalba. Jo turinį sudarė kriminalistikos teorijos ir metodologijos temos[74].

Atskirą kriminalistikos teorijos problematikos nagrinėjimo puslapį sudaro moksliniai kriminalistinės pakraipos projektai, kurių iniciatoriumi ir vadovu buvo prof. Vidmantas Egidijus Kurapka. Jų pagrindu buvo rengiami moksliniai

70 Žr.: Kurapka, V. E., Malewski, H., Matulienė S. (2020). *Kriminalistika Lietuvoje 1990–2020: nuo naujų paradigmų paieškos iki realizuotų mokslinių koncepcijų ir ateities įžvalgų.* T. 24, 256–291.

71 Juškevičiūtė, J., Kuklianskis, S., Kurapka, E., Malevski, H., Pošiūnas, A., Žurauskas. A. (1993). *Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos*. T.1, 65–70.

72 Malevski, H. (2012). Kriminalistikos mokslo teorija – quovadis? *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų.* Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. 230–252.

73 *Kriminalistika. Teorija ir technika*. Vadovėlis. (2012). Ats. redaktoriai Kurapka, V. E., Matulienė, S.

74 *Textbook of Criminalistics*. Volume 1: General Theory. (2016). Ed. Malevski, H., Shepitko, V.

straipsniai ir mokslo studijos[75]. Lietuvos mokslininkai buvo ir yra skirtingų kriminalistikos mokyklų paradigmų suartinimo ir harmonizacijos šaukliais. Jie ne vieną kartą įvairiuose platformose apie tai kalbėjo, rašė ir dalyvavo įvairiuose projektuose. Lietuvos kriminalistų draugijos organizuojamas su kitais subjektais (nuo 2012 metų ir su užsienio šalių) tęstinis kongresas „Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika" tapo reikšmingą idėjų ir tyrimo rezultatų, tame tarpe ir kriminalistikos teorijos bei metodologijos klausimais, europine platforma. Siekiant harmonizuoti skirtingų kriminalistikos mokyklų bendradarbiavimą 2017 m. Lietuvos kriminalistų draugijos iniciatyva, kartu su Lenkijos kriminalistų draugija bei Ukrainos kriminalistų kongresu buvo priimtas ir paskelbtas Palangos Memorandumas, vienas iš jo svarbiausių punktų buvo kvietimas įkurti Europos nacionalinių kriminalistinių organizacijų federaciją, kuri turėtų padėti ne tik geriau pažinti jos narių problemas ir pasiekimus, bet ir tapti mokslinių ir taikomųjų projektų iniciatoriumi einant į vieningą Europos kriminalistinę erdvę.

Galima drąsiai iškelti prielaidą, kad pastaraisiais keliais XXI a. dešimtmečiais ženkliai padaugėjo įvairių mokslinių publikacijų siaurais kriminalistikos teorijos ir net parakriminalistikos klausimais, bet trūksta ne tik juos verifikuojančių, bet ir jungiančių, sintezuojančių darbų. Galima drąsiai teigti, kad be šiuolaikinio bendros kriminalistikos teorijos sistemos permąstymo, įvertinimo ir verifikavimo mums žinoma kriminalistikos sistema taps amorfiniu junginiu be aiškių ribų ir jungiančios visus elementus bendros teorijos.

Mūsų manymu šias problemas išspręsti gali struktūrizuota bendros kriminalistikos teorijos plėtros tolimesnė koncepcija, kurioje būtų ne tik susistemintos ir verifikuotos esamos atskiros kriminalistinės teorijos, besiformuojančios koncepcijos, bet ir numatytos (prognozuojamos) tolimesnių tyrimų kryptys. Ši koncepcija, pagal analogiją, galėtų būti panaši į periodinę cheminių elementų lentelę. Mūsų manymu, tai suteiktų reikalingą vektorių atliekamiems moksliniams tyrimams. Šiam tikslui pasiekti neužtenka vienos šalies mokslininkų pastangų ir to labiau pavienių specialistų, ir todėl būtina sukurti tarptautinį mokslininkų konsorciumą, kuris galėtų pakelti tokią naštą ir realizuoti šį strateginį tikslą. Todėl dar kartą norima atkreipti dėmesį į būtinumą siekti pagrindinių kriminalistikos mokyklų mokslinių paradigmų suartinimo, ypač turint omenyje, kad šitų pagrindinių mokyklų teorijos yra skirtingame plėtros lygyje. Matome realią Lietuvos mokslininkų galimybę įnešti indėlį ne tik bendrai į

[75] Žr.: *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*, Mokslo studija. (2016). Atsakingieji redaktoriai: Kurapka, V. E., Malevski, H., Matulienė, S.

kriminalistikos mokslo, o būtent į jos teorijos plėtrą, nes esame laiko ir erdvės atžvilgiu naujos *Intermarium* kriminalistikos mokyklos kūrimosi procese.

Išvados

Kriminalistikos mokslo plėtra nėra įmanoma be aktyvaus įvairių kriminalistikos mokyklų atstovų bendradarbiavimo įvairiais formatais siekiant suartinti ir harmonizuoti jų koncepcijas ir paradigmas, t. y. konsoliduoti ir plėtoti jos bendrąją teoriją ir metodologiją. Mūsų manymu šias problemas išspręsti gali struktūrizuota bendros kriminalistikos teorijos plėtros tolimesnė koncepcija, kurioje būtų ne tik susistemintos ir verifikuotos esamos atskiros kriminalistinės teorijos, besiformuojančios koncepcijos, bet ir numatytos (prognozuojamos) tolimesnių tyrimų kryptys. Tam yra būtinas kryptingas permanentinis mokslininkų tarptautinis bendradarbiavimas skirtingose formatuose.

Pastaraisiais metais matome savotišką Hanso Grosso idėjų renesansą ir susidomėjimą jo veiklą, bet tai dažniausiai yra susieta su tam tikrais istoriniais kriminalistikos formavimosi aspektais. Būtina grįžti ir įsigilinti į jo teorinius samprotavimus, kuriuos ne visada sugebame pamatyti už jo specifinio rašymo stiliaus.

Privalome pabrėžti ypatingą Rafailo Belkino indėlį į bendrosios kriminalistikos teorijos kūrimą. Jis labai daug dėmesio skyrė teorijoms ir mokymams apie metodus, kriminalistikos kalbą ir sistematiką, bendros ir atskirų kriminalistikos teorijų sąsajas. Jis apibendrino informaciją ir suformulavo eilę atskirų kriminalistikos teorijų: priežastingumo, paieškos, nusikaltimo mechanizmo, registracijos, prognozavimo ir kt. Kartu turime konstatuoti, kad be šiuolaikinio bendros kriminalistikos teorijos struktūros ir turinio permąstymo, įvertinimo ir verifikavimo mums žinoma kriminalistikos sistema taps amorfiniu žinių junginiu be aiškių ribų ir vienijančios jas metodologijos.

Būtina išeiti už vienos kriminalistikos mokyklos (Rytų Europos) ribų ir siekti žinių konsolidacijos ne tik Europoje, bet ir pasauliniame lygyje. Tam yra reikalinga nauja struktūrizuota bendros kriminalistikos teorijos plėtros tolimesnė koncepcija. Ši koncepcija, pagal analogiją, galėtų būti panaši į periodine cheminių elementų lentele, išlaikant savyje pagrindines prof. Hanso Grosso filosofines bei taikomąsias nusikaltimų tyrimo idėjas bei rekomendacijas, prof. Rafailo Belkino koncepcijos teorines ir metodologines nuostatas bei praturtinant jas šiuolaikinėmis žiniomis ir įžvalgomis.

Tarpiniu etapu, siekiant suteikti kriminalistikai universalų pobūdį ir skirtumų tarp atskirų kriminalistikos mokyklų niveliavimą, tampa *Intermarium* (Tarpjūrio) kriminalistikos mokyklos formavimasis. Ši mokykla gali suteikti

harmoningą impulsą kriminalistikos ir jos teorijos plėtrai, tame tarpe ir suartinant skirtingų kriminalistikos mokyklų paradigmas. Čia mes matome vietą ir rimtas perspektyvas Lietuvos kriminalistikai, kuri išsaugojant geriausius Rytų Europos kriminalistikos mokyklos elementus, implementuojant kitų mokyklų pažangią patirtį gali tapti vienu iš realių *Intermarium* (Tarpjūrio) kriminalistikos mokyklos formavimosi proceso iniciatorių.

Tikslinga ne tik galvoti apie tarptautines kriminalistikos universitetines studijas, bet ir rengti kelių universitetų konsorciumus, kurie galėtų parengti studijų programas ir įgyvendinti tokius projektus. Tokių studijų absolventai taptų įvairių kriminalistikos mokyklų suartinimo ambasadoriais ir prisidėtų prie bendros Europos kriminalistinės erdvės kūrimo.

GENERAL THEORY OF CRIMINALISTICS: FROM HANS GROSS TO RAFAIL BELKIN... AND WHAT NEXT?

Henryk Malewski

Summary

The article analyzes processes of formation and development of the general theory of criminalistics through the prism of science, emphasizing the contribution of the Eastern European School of criminalistics scientists – especially prof. Rafail Belkin. At the same time it is reminded that at the turn of the 19th and 20th centuries the theoretical foundations of criminalistics were laid by the so-called pioneers of forensic science with Hans Gross at the forefront. It is emphasized that although in recent years there has been an increase in interest in the process of formation and establishment of criminalistics at the turn of 19th and 20th centuries but Hans Gross's theoretical attitudes and insights are insufficiently analyzed and evaluated. Although H. Gross's textbook focused on the practitioners of those days interpreting and investigating crimes, he himself wrote that we also have a theoretical part in it. Are we deep enough in Gross's ideas and are we able to evaluate and apply them creatively in the modern world?

The general theory of criminalistics as an independent, structured part of the science of criminalistics was formed in the eastern European school of law and only there it has the status of a full-fledged independent structural element.

But does the general theory of criminalistics in 21st century remain coherent, based on harmony in the fundamental part of the criminalistics which defines not only the paradigms of this science, the level reached, but also the vector of development? Aren't there any attempts (as in general in science) to include "foreign" elements into it and at the same time to fundamentally change its scientific paradigms and nature? It is safe to say that without a modern rethinking, evaluation and verification of the general structure and content of criminalistics theory, the criminalistics system we know (especially trying to incorporate any field of knowledge that can be used to interpret and investigate crimes) will become an amorphous body of knowledge without clear boundaries and the methodologies that unite them. The nature of criminalistics and its system return to the field of discussion again. One of the key issues in theory of criminalistics is its relationship and tension fields to forensic expertology and its theory. This problem still requires serious research and reflection, especially given that forensic expertology has not received widespread recognition. The concept of so-called auxiliary forensic disciplines and its links with criminalistics has not yet received due attention. The issues of convergence of different criminalistics schools and harmonization of their paradigms remain a sensitive issue. In some places criminalistics is not seen as an independent science but as an auxiliary complex of knowledge that develops depending on crime, its manifestation (dynamics, structure, tendencies) and the reaction of the state and society to it.

Or maybe modern needs in the fighting crime bring entirely new challenges for this science? Recent criminalistics textbooks show that general theory of criminalistics or at least its essential elements are gaining ground not only in the models of the Eastern and Central European School of Law, but are also gaining increasing interest in other schools. In our opinion, a new school of criminalistics is already beginning to form between eastern European and Germanic schools (Intermarium) which can provide a harmonious impetus for the development of criminalistics and its theory, including bringing the paradigms of different schools closer together. Here we see a place and serious prospects for Lithuanian criminalistics which by preserving the best elements of the eastern European school of criminalistics and implementing the advanced experience of other schools can become one of the real initiators forming processes of the Intermarium school of criminalistics. In our opinion these problems can be solved only by a new concept universal structured further development of the general criminalistics theory which would not only systematize and verify the existing separate criminalistics theories and emerging concepts but also envisage (predict) directions of further research. It is necessary to go beyond

one criminalistics school (eastern Europe) and strive for the consolidation of knowledge at the global level. This concept by analogy could be similar to a periodic table of chemical elements retaining the main prof. Hans Gross' philosophical ideas of crime investigation and prof. Rafail Belkin's theoretical and methodological provisions of concept, enriching them with modern knowledge. This requires not the efforts of several researchers, but extensive coordinated international cooperation in different formats, including the development of international research projects, joint textbooks and monographs. One of such already existing formats is the International Scientific Congresses "Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice" initiated by the Lithuanian Society of Criminalists, which have become an excellent platform for the promotion and discussion of scientific ideas and insights. Another format should be the European Federation of National Criminalists' Societies, which is being set up in 2017, in the Palanga Memorandum.

Keywords: scientific theory, general theory of criminalistics, methodology of criminalistics, objects and subject of criminalistics, eastern European school of criminalistics, *Intermarium* school of criminalistics, Hans Gross, Rafail Belkin, development tendencies of criminalistics theory in Lithuania.